

УДК 159.922.8:159.923.2

А. О. Буханець, О. О. Байєр

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗВ'ЯЗОК СУВЕРЕННОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ ІЗ ТИПОМ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ І НАЯВНІСТЮ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Анотація. Розглянуто й обґрунтовано актуальність проблеми порушення психологічного простору юнаків і зв'язку даного явища із їх вибором копінг-стратегій і наявністю внутрішньоособистісних конфліктів. Наведено результати емпіричного дослідження, згідно із якими для молодих людей із порушеною суверенністю психологічного простору характерне уникнення як копінг-стратегія. З'ясовано, що молоді, суверенність психологічного простору яких порушувалася, притаманна наявність конфлікту у внутрішньоособистісній сфері.

Ключові слова: суверенність психологічного простору, здорові та депривовані границі, копінг-стратегії, внутрішньоособистісні конфлікти, юнацький вік.

Аннотация. Рассмотрены результаты исследования взаимосвязи суверенности психологического пространства молодых людей с выбором ими копинг-стратегий и присущих им внутрличностных конфликтов. Описаны результаты эмпирического исследования, в соответствии с которыми молодые люди с нарушенными психологическими границами отдают предпочтение бегству как копинг-стратегии. В ходе исследования также доказано, что субъектам с депривированными границами суверенности психологического пространства свойственны конфликты во внутрличностной сфере.

Ключевые слова: психологическое пространство, здоровые и депривированные границы, копинг-стратегии, внутрличностные конфликты, юношеский возраст.

Постановка проблеми. Динамічність соціально-історичних процесів у нашому суспільстві висуває певні вимоги до особистої автономії, наявності власного психологічного простору та свободи людини. Але право на особисте життя стосується кожного, незалежно від віку та статусу. У житті особистості є такий простір (територія житла чи сфера особистих переживань), куди оточуючі не мають права потрапити без запрошення. У цьому просторі людина відчуває себе невразливою, тут вона належить самій собі.

У психологічному сенсі для дорослої людини внутрішня зона безпеки – це можливість бути аутентичною, розслабитися, не слідувати нав'язливим стереотипам, не боятися зовнішніх оцінок. Інколи важко досягнути цього стану, адже звичайними є ситуації, коли доводиться чимось поступатися, жертвувати, робити те, чого не хочеться, щоб досягти запланованого (Куртіянчук, 2011).

За даними ЮНІСЕФ, зараз в Україні 70 % дітей до 14 років страждають від фізичного або психологічного насилля. До того ж в 11 % сімей практикують фізичне покарання дітей «у межах виховного процесу», а кожен десятий чоловік в Україні вважає, що має право підіймати руку на свою дружину (Koshyrets, 2013). Звичайно, що ці та багато інших суміжних факторів впливають на подальше сприйняття людини себе та своїх територіальних меж.

Як пише український дослідник А. В. Драпака, порушення фізичних меж людини без її згоди означає акт насильства (Драпака, 2012). Першим наслідком порушення чийось тілесних меж є суб'єктивне відчуття себе скоріше річчю, ніж особистістю. Наприклад, батьки можуть порушити межі своєї дитини, лупцюючи її, змушуючи довгий час перебувати в незручній позі або їсти проти волі. Внаслідок такого досвіду дитина може втратити контакт із власним тілом, адже звикне, що інші можуть робити із ним усе, що завгодно. Випадки агресивної поведінки, вандалізму, крадіжок із боку підлітків і молодих людей, на думку вчених, частіше

можна спостерігати в ситуаціях, коли потреба дитини в особистому життєвому просторі виявлялась депривованою із самого початку життя або внаслідок стресових подій (наприклад, поява вітчима). І чим сильнішим було вторгнення дорослих у її приватне життя (наприклад, у формі читання особистих записів, привласнення або усуспільнення цінних речей і т. д.), тим більш різкою була відповідна реакція (у вигляді бурхливих протестних реакцій, втечі з дому, крадіжок тощо). Асоціальні тенденції дітей і підлітків, які почали своє життя в дитячому будинку та мали важкий досвід депривації особистісного простору, виявляються дуже стійкими і їх неможливо скорегувати навіть у разі усиновлення та переходу в дитбудинок сімейного типу (Nartova-Vochaver, 2002).

Проблема психологічного простору особистості й суверенності як характеристики психологічного простору має глибоке коріння як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології. Перші спроби визначення межі феномену психологічного простору були зроблені З. Фрейдом. Він і його послідовники (А. Фрейд, К. Хорні) постулювали існування кордонів між Я та зовнішнім світом, а також між Я і Воно. Вони також наголошували на існуванні внутрішніх і зовнішніх кордонів, у межах яких перебуває все усвідомлене особистістю (Freud, 1968).

Стосовно поведінки людини поняття «особистий простір» було вперше використане Р. Соммером, основоположником науки проксемики (Abramova, 1995). Вона вивчає закономірності просторового розміщення і поведінку людей в аспекті переживання ними суб'єктивного комфорту, що досягається завдяки наявності в кожного невидимої просторової «оболонки» (Valedinskaya & Nartova-Vochaver, 2002).

Сучасний дослідник В. В. Коширець вважає, що проблема порушення психологічного простору є дуже актуальна, адже стосується відразу двох сфер життя людини (Koshyrets, 2013). Перша сфера пов'язана з індивідуальністю особистості. На думку С. К. Нартової-Бочавер, у кожної людини впродовж усього життя формується свій психологічний простір, який уміщує такі компоненти: своє тіло, особиста територія, речі, звички, соціальні зв'язки та цінності (Nartova-Vochaver, 2004). Друга сфера пов'язана з взаємодіями особистості в соціумі. Через протистояння з іншими суб'єкт знаходить чіткі межі свого простору, захищає їх від руйнівного втручання (Koshyrets, 2013).

Загалом проблему психологічного простору вивчали і продовжують вивчати багато вчених у галузі психології і соціології, особливо вітчизняні: С. К. Нартова-Бочавер, Д. Б. Іркін, Т. Д. Шевеленкова, А. Л. Журавльов, А. Б. Купрейченко, Н. А. Кондратова, О. В. Пополітова, а також українські науковці – А. В. Драпака та О. В. Григор'єва.

На думку С. К. Нартової-Бочавер, у кожного індивідуума впродовж усього життя формується свій психологічний простір, який включає такі компоненти, як своє тіло, особиста територія, речі, звички, соціальні зв'язки та цінності (Nartova-Vochaver, 2002). Порушення кордонів психологічного простору, особистої автономії іншими людьми може сприйматися нею в багатьох випадках агресивно, вороже.

Водночас, згідно з Г. С. Абрамовою, саме через протистояння з іншими людьми особа встановлює чіткі межі свого психологічного простору, захищає їх від небезпеки руйнівного впливу сторонніх (Abramova, 1995). Дженей і Беррі Уайнхолди описують психологічні межі як структуру, яка не дозволяє людям втручатися в простір один одного та визначати, що є «вашим», а що – «моїм». Індивідууми створюють свої межі за допомогою спілкування з тими людьми, у яких є власні межі. У сім'ях із чіткими межами діти швидко вчаться розрізняти поняття «моє» та «не моє» (Weinhold & Weinhold, 2008).

Учені виділяють такі види психологічних меж. *Фізичні границі* дають можливість контролювати власне тіло та майно. *Емоційні границі* характеризують те, як

люди ставляться один до одного на рівні відчуттів. *Ментальні границі* визначають те, як люди сприймають світ. *Духовні* – допомагають розвинути стійкість духовного об'єкта та любити себе без будь-яких умов (Weinhold & Weinhold, 2008).

Мета даної статті – дослідження особливостей зв'язку суверенності психологічного простору та вибору типу копінг-стратегій і наявності внутрішньоособистісних конфліктів у молодих людей.

Юність – перехід від пубертатного віку до самостійного життя. У цей період повністю завершується фізичне дозрівання. Починається психологічне дозрівання, пов'язане з розвитком самовизначення, самосвідомості (Birukova, 2007). Психологія спілкування в підлітковому і юнацькому віці ґрунтується на суперечливому переплетінні двох потреб: відокремлення і потреби в приналежності, включеності в якусь групу чи спільноту. Відокремлення найчастіше означає емансипацію від контролю старших.

Посилюється потреба не тільки в соціальній, а й просторовій територіальній автономії, недоторканності свого особистого простору (Кон, 1985). Звичайно, що на цьому етапі молодь може зазнавати впливу різних стресових факторів, тому головне призначення копінг-стратегій – забезпечення й підтримка благополуччя особистості, а також її фізичного, психічного здоров'я, отримання задоволення від відносин з оточенням і діяльності. При цьому не завжди копінгі відіграють позитивну роль у житті особистості, оскільки вони можуть бути як конструктивними (спонукання до рішучих дій, заспокоєння), так і деструктивними (ухилення від відповідальності, емоційні переживання) (Курґіянчук, 2011).

О. В. Куфтяк визначає основні фактори формування копінг-стратегій у дітей, які є першопричини основних способів подолання людиною труднощів у подальшому житті (Kuftyak, 2012). Перший – *якість установленої прихильності дитини до матері*. Цей фактор включає задоволення базових потреб, насамперед потреби в безпеці, адже саме відчуття безпеки дозволяє будувати адаптивні «внутрішні моделі».

Наступним фактором є *система особистісних відносин дитини*, до якої зараховують суб'єктивно пережиті зв'язки з іншими людьми мікро- та макрооточення й особливості самої дитини, що проявляються у взаємодії з іншими. Куфтяк зазначає, що наявність значущих відносин із близькими дорослими формує у дитячій стратегії, спрямовані на пошук соціальної підтримки.

Третім фактором формування копінг-стратегій є *сімейний контекст*. Це система умов життєдіяльності сім'ї, яка включає функціональні, рольові, комунікативні та поведінкові характеристики сім'ї та її членів.

Наступний фактор – це *дитячо-батьківські відносини*. Їх якість впливає як на психічний розвиток дитини, соціальну адаптацію, так і на способи подолання важких ситуацій і проблем. Характер дитячого досвіду відносин з батьками пов'язаний з вибором копінг-поведінки в дорослому віці. Високий рівень емоційно-комунікативних дисфункцій у сім'ї батьків, неприйняття та відсутність підтримки в дитинстві блокують вибір конструктивного способу подолання труднощів у дорослому віці.

І нарешті, останнім фактором є *модель копінг-поведінки*, яка є зразком для дитини, де вона може побачити необхідні форми пристосування, давно створені й використовувані дорослими людьми навколо неї (Kuftyak, 2012). Отже, виходячи з даної класифікації, ми можемо припустити, що на формування вибору копінг-стратегій у дорослому віці впливає багато чинників, особливо тих, які відігравали важливу роль у дитинстві.

Відомо, що поняття психологічних захистів і копінг-поведінки є схожі, адже вони спрямовані на подолання стресу, водночас між цими феноменами існують певні відмінності, які доречно розглянути детальніше. Основна розбіжність полягає в тому, що копінг-поведінка – це усвідомлений процес, на відміну від механізмів

мів психологічного захисту. Л. І. Анциферова вважає, що люди, які використовують механізми психологічного захисту в стресових ситуаціях, сприймають світ як небезпечний, схильні до песимізму, мають низьку самооцінку. На відміну від них, люди, які в подібних ситуаціях послуговуються копінг-стратегіями, є оптимісти, мають позитивну самооцінку, реалістично сприймають світ і володіють вираженою мотивацією досягнення (Antsyferova, 1994).

Перейдемо до аналізу зв'язку переживання порушень психологічного простору із притаманними підлітку внутрішньоособистісними конфліктами. Юнацький вік супроводжується характерними кризами. На цьому етапі людина вступає в нове життя, тому закономірно можуть поставати, як вважає молода людина, невіршувані питання, виникати нові сумніви, життя сприймається як складне (Virukova, 2007). Внутрішньоособистісний конфлікт відіграє в житті молодої людини двояку роль: з одного боку, він може бути основою розвитку, з іншого – причиною невротичних реакцій. Якщо людині вдається перебороти конфліктну ситуацію, вона набуває нових адаптивних умінь, самореалізується; якщо ж вихід не знайдений, механізми психологічного захисту не усувають тривогу, конфлікт перетворюється на джерело невпевненості особистості, унеможливує нові цілі (Shemyakina, 2012).

В юнацькому віці, як відомо, посилюється емансипація від контролю дорослих, але молодь все рівно прагне близьких стосунків, а тому їм стає притаманний конфлікт суперечливих потреб у дистанціюванні й незалежності та залежності й підтримці. Юність – період вибору життєвих цінностей, перед людиною постають питання «хто я?», «ким я прагну бути?», тому характерним може стати конфлікт між навчанням та дружбою, активною життєдіяльністю і коханням тощо (Shemyakina, 2012). Із віком збільшується і кількість соціальних ролей: син, студент, колега, друг, коханий — тому можливе і переживання рольових конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі теоретичного аналізу наукової літератури нами була сформульована гіпотеза, згідно з якою особливості переживання молоддю психологічного простору пов'язані з її вибором певного типу копінг-стратегій і притаманними їй внутрішньоособистісними конфліктами.

Наголосимо, що особистості із розширеними або звуженими межами психологічного простору застосовують дезадаптивні копінг-стратегії частіше, ніж адаптивні, і при цьому їм притаманний більш виражений внутрішньоособистісний конфлікт. Застосування певних копінг-стратегій дозволяє суб'єкту ніби «закрити очі» на вторгнення в його особисту територію або розширення своїх меж, коли він сам зазіхає на чийсь територію. У подібних очікуваннях ми спиралися на дослідження С. К. Нартової-Бочавер і О. В. Куфтяка (Kuftyak, 2012; Nartova-Vochaver, 2004), які стверджують, що формування копінг-стратегій, як і суверенності психологічного простору, беруть свій початок ще в дитинстві і мають істотний вплив на дорослу особистість. Також методологічною основою дослідження стали праці О. Б. Фанталової (Fantalova, 1996), які також навели нас на думку про взаємозв'язок рівня переживання психологічного простору та вираженості внутрішньоособистісного конфлікту.

Результати дослідження. Емпіричне дослідження було проведено із залученням до складу вибірки 40 молодих осіб – 20 дівчат і 20 хлопців віком від 18 до 24 років. Для досягнення поставленої мети й перевірки висунутих гіпотез застосовано такі методи: 1) *теоретичного* аналізу, що дозволили з'ясувати основні характеристики порушення психологічного простору та особливості його виявлення в молоді; 2) *емпіричні*, зокрема психодіагностичні опитувальники «Суверенність психологічного простору» (Nartova-Vochaver, 2004), «Рівень співвідношення цінності та доступності в різних життєвих сферах» (Fantalova, 1996), Опитувальник способів подолання труднощів Р. Лазаруса, С. Фолкмана (адаптація Т. Л. Крюкової) (Krukova, 2007; Lazarus & Folkman, 1988) і *математико-*

статистичні (установлення розбіжностей за допомогою коефіцієнта ϕ^* -Фішера); 3) інтерпретаційні – у вигляді якісного аналізу, опису та інтерпретації одержаних результатів.

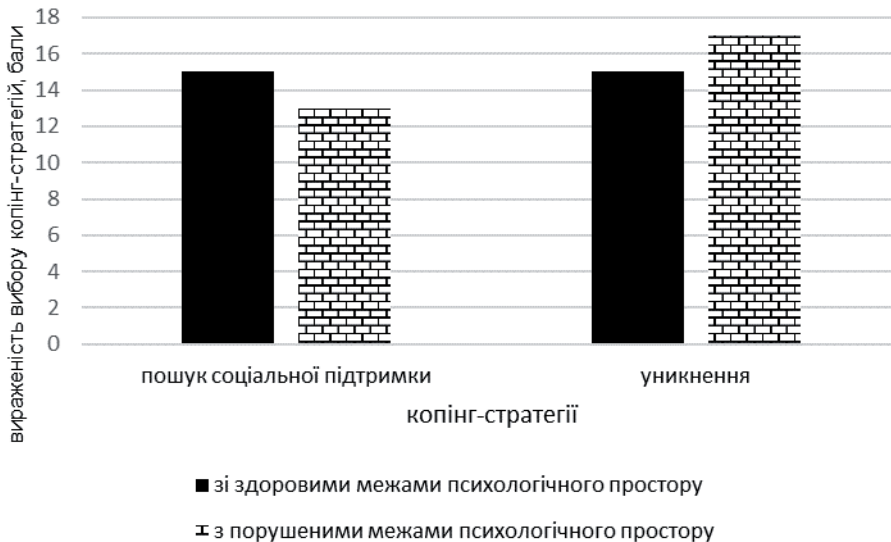
Для перевірки гіпотез ми розділили нашу вибірку на 2 підгрупи: до першої було віднесено осіб зі здоровими межами психологічного простору, а до другої – тих, у яких ці межі порушені, які не відчують автономності та самостійності власної особистості. До другої групи увійшли особи як із ригідними психологічними межами (ті, які занадто відособлені від оточуючого світу), так і з розмитими (ті, хто легко допускає втручання у свій простір інших). Обидва варіанти – прояви психологічно деструктивного відчуття суб'єктивного психологічного простору.

Таблиця 1

Розбіжності між досліджуваними із здоровими та порушеними межами психологічного простору за вибором типу копінг-стратегій (за критерієм ϕ^* -Фішера)

	Типи копінг-стратегій		
	пошук соціальної підтримки	уникнення	планування
Значення ϕ^*	$\phi^*=1,71$ за $p<0,05$	$\phi^*=1,65$ за $p<0,05$	$\phi^*=1,43$ за $p<0,08$

Як бачимо (табл. 1), існують відмінності між молодими людьми зі здоровими та порушеними межами суверенності психологічного простору за пошуком соціальної підтримки. На рис. 1 видно, що для групи осіб зі здоровими межами суверенності звичок середнє значення за пошуком соціальної підтримки дорівнює 15, а для групи з порушеними межами – 13. Такі результати можна пояснити тим, що молоді люди, у яких у дитинстві були довірчі, близькі стосунки з батьками і дорослі не порушували їх особистого простору та суверенності зв'язків, у дорослому віці обирають пошук соціальної підтримки як копінг-стратегію, спрямовану на продуктивне подолання труднощів, опір, прийняття та співробітництво (Kupriyanchuk, 2011).

Рис. 1. Порівняння груп досліджуваних із різним відчуттям суверенності психологічного простору за вибором типу копінг-стратегій

Можна стверджувати (табл. 1), що існують також значущі відмінності між молоддю зі здоровими або порушеними межами суверенності психологічного

простору за такою копінг-стратегією, як уникнення. На рис. 1 видно, що для групи молодих людей зі здоровим відчуттям суверенності психологічного простору середнє значення за уникненням дорівнює 15, а для групи з порушеними межами – 17. Наші результати відповідають даним О. В. Куфтяка, який зазначав, що особистості, в сім'ях яких панували деструктивні батьківсько-дитячі відносини, на відміну від дітей, яких виховували в сім'ях із гармонійними стосунками, обирають уникнення як стратегію психологічного подолання (Kuftyak, 2012). Можливо, батьки таких дітей ігнорували їх особистісний простір, контролювали їх соціальні зв'язки, тому й зараз їм притаманна фіксація на тривожності, страх налагодити близькі стосунки. Аналізуючи попередні результати, можна припустити, що чим вище прагнення знайти інформаційну та емоційну підтримку, тим менші зусилля, спрямовані на втечу від проблем і соціуму (Kupriyanchuk, 2011).

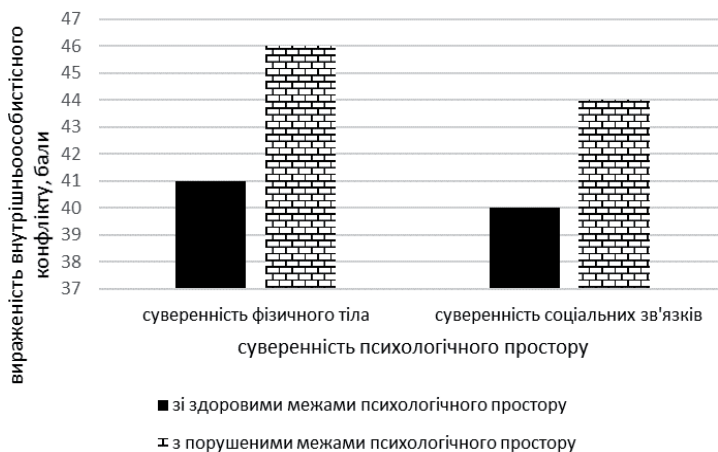
Наступним кроком нашого дослідження було встановлення наявності кореляційного зв'язку між рівнем суверенності психологічного простору досліджуваних і наявністю внутрішньоособистісного конфлікту.

Таблиця 2

Розбіжності між досліджуваними зі здоровими та порушеними межами психологічного простору за наявністю внутрішньоособистісних конфліктів за критерієм ϕ^* -Фішера

Показник суверенності психологічного простору	Результати порівняння груп досліджуваних за наявністю внутрішньоособистісного конфлікту
Суверенність фізичного тіла	$\phi^*=1,78$ за $p<0,04$
Суверенність соціальних зв'язків	$\Phi^*=2,06$ за $p<0,02$

Як бачимо (табл. 2), існують відмінності між молодими людьми зі здоровими та порушеними межами суверенності фізичного тіла та наявністю внутрішньоособистісних конфліктів. Було встановлено (рис. 2), що для групи досліджуваних зі здоровими границями суверенності фізичного тіла середнє значення за наявністю внутрішньоособистісних конфліктів дорівнює 41, а для групи з порушеними границями – 46. На нашу думку, це можна пояснити тим, що молодь із досвідом утисків суверенності тіла в дитинстві (тобто ті, яких примушували їсти, коли не хотілося, носити одяг, що не подобався, до яких застосовували тілесні покарання) мають виражений особистісний конфлікт. Варіантами його вираження може бути ситуація, за якої молодій людині хочеться близьких стосунків, обіймів, сексу й водночас – він боїться, що такі відносини можуть завдати йому болю – як тілесного, так і духовного.

Рис. 2. Порівняння груп досліджуваних із різним відчуттям суверенності психологічного простору за наявністю внутрішньоособистісних конфліктів

Також було з'ясовано (табл. 2), що існують відмінності за наявністю внутрішньоособистісних конфліктів і між досліджуваними зі здоровими та порушеними межами соціальних зв'язків. На рис. 2 видно, що для молодих людей зі здоровими межами суверенності соціальних зв'язків середнє значення за наявністю внутрішньоособистісних конфліктів дорівнює 40, а для групи з порушеними межами – 44. Даний факт можна інтерпретувати за допомогою таких спостережень, згідно з якими дитина, суверенність зв'язків якої порушували (наприклад, занадто контролювали, із ким вона спілкується, підслуховували телефонні розмови, втручалися в особисте життя тощо), є носій особистісного конфлікту. Таким особистостям складно встановлювати по-справжньому довірчі стосунки, для них нехарактерне стабільне ставлення до своїх знайомих, їм важко зрозуміти, як можна любити й ненавидіти водночас. Відносини з оточуючими в них засновані на такому переконанні: якщо ця людина робить для мене щось хороше – вона мій друг, якщо вона робить щось, що мені не подобається, то це цілком свідчить про її ставлення до мене.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати наявність зв'язку між переживанням порушення психологічного простору, обираними суб'єктом стратегіями психологічного подолання та наявністю вираженого внутрішньоособистісного конфлікту. Для молодих людей із порушеною суверенністю психологічного простору домінуючою стратегією копінг-поведінки є втеча, їм притаманний внутрішньоособистісний конфлікт за суверенністю власного тіла й соціальних зв'язків; суб'єктам із здоровими межами притаманний пошук соціальної підтримки та планування як стратегії копіngu. Відсутні відмінності між групами досліджуваних із різним відчуттям психологічного простору за такими стратегіями психологічного подолання, як конфронтація, дистанціювання, самоконтроль, відповідальність і позитивна переоцінка та за наявністю конфлікту в особистісній сфері за суверенністю речей, звичок, території й цінностями, що й визначає подальші перспективи дослідження даної проблематики.

Результати дослідження можуть бути використані в практиці психологічного консультування та психокорекції молоді.

Бібліографічні посилання

- Abramova, Y. H. (1995), "The psychology of the environment: the origins and directions" ["Psikhologiya sredi: istoki i napravleniya"]. *Voprosy psikhologii – The Issues of Psychology*, No. 2, p. 130–131.
- Antsyferova, L. I. (1994), "A personality in difficult life circumstances: rethinking and transformation of situations and psychological defence" ["Lichnost' v trudnykh zhiznennykh situatsiyakh: pereosmysleniye, preobrazovaniye situatsiy i psikhologicheskaya zaschita"]. *Psikhologicheskij zhurnal – Psychological Journal*, No. 1, p. 3–18.
- Birukova, L. A. (2007), "Specifics of development of subjectivity in early youth" ["Osobennosti razvitiya sub'yektnosti v ranney yunosti"]. *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta imeni A. I. Hertseny – The Issues of Russian Herzen State Pedagogical University*, No. 44, p. 322–329.
- Drapaka, A. V. (2012), "Violence as a form of violating psychological borders of a personality" ["Nasyl'stvo yak forma porushennya psikhologichnykh mezh osobystosti"]. *Problemy suchasnoii psikhologii – The Problems of the Modern Psychology*, No. 16, p. 294–303.
- Fantalova, Y. B. (1996), "The level of correspondence of "value" and "accessibility" in different life spheres" ["Uroven' sootnosheniya "tsennosti" i "dostupnosti" v razlichnykh zhiznennykh sferakh"]. *Zhurnal prakticheskogo psikhologa – The Journal of a Practical Psychologist*, No. 2, p. 32–37.
- Freud, A. (1968), *Ego and mechanisms of defense*, Karnac Books, London.
- Kon, I. S. (1985), "The psychology of independence" ["Psikhologiya samostoyatelnosti"]. *Znaniye – sila – Knowledge is Power*, No. 7, p. 42–44.

- Koshyrets, V. V. (2013), "Personal space of student youth: conceptual and empirical aspects of the phenomenon" ["Osobystisnyi prostir studentskoyi molodi: kontseptualno-empirichni aspekty vyvchennya fenomenu"]. *Visnyk natsionalnoii akademii Derzhavnoii prykordonnoii sluzhby Ukrainy – The Bulletin of Academy of State Border Guard Service of Ukraine*, No. 4, p. 24–38.
- Krukova, T. L. (2007), "The questionnaire of the ways of coping (adaptation of WCQ methodics)" ["Oprosnik sposobov sovladaniya (adatpatsiya metodiki WCQ)"], *Zhurnal prakticheskogo psikhologa – The Journal of a Practical Psychologist*, No. 3, p. 93–112.
- Kuftyak, Y. V. (2012), "The factors of coping behavior development in childhood and adolescence" ["Faktory stanovleniya sovladaushego povedeniya v detskom i podrostkovom vozraste"]. *Psikhologicheskiye issledovaniya – Psychological Research*, No. 2, p. 16–31.
- Kupriyanchuk, Y. V. (2011), "Psychological coping strategies of dealing with difficult life situations" ["Psikhologicheskiye koping-strategii preodoleniya trudnykh zhyzninnykh sityatsiy"]. In Y. A. Kleiberg (Ed.) *Obrazovanie v sovremennom mire: sbornik statey – Education in the Modern World: collection of papers*, Saratov University publishing house, p. 41–52.
- Lazarus, R. & Folkman, S. (1988), *Manual for Ways of Coping Questionnaire*. Palo Alto, CA.
- Nartova-Bochaver, S. K. (2002), "The concept of "psychological space of a personality" and its euristic possibilities" ["Ponyatiye "psikhologicheskoye prostranstvo lichnosti" i yego evristicheskiye vozmozhnosti"]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye – Psychological Science and Education*, No. 1, p. 35–42.
- Nartova-Bochaver, S. K. (2004), "The questionnaire "The sovereignty of the psychological space" – a new method of personality diagnostics" ["Oprosnik "Suverennost' psikhologicheskogo prostranstva" – novyi metod diagnostiki lichnosti"]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological Journal*, No. 5, p. 77–89.
- Shemyakina, O. O. (2012), "The research of intrapersonal conflicts of the youth period of development" ["Issledovaniye vnutilichnostnykh konfliktov yunosheskogo etapa razvitiya"]. *Psikhologicheskaya nauka i obrazovaniye – Psychological Science and Education*, No. 2, p. 53–61.
- Valedinskaya, O. R. & Nartova-Bochaver, S. K. (2002), "Personal space and possibilities of its "measuring" ["Lichnoye prostranstvo cheloveka i vozmozhnosti yego "izmereniya"]. In S. V. Maltsev (Ed.). *Psikhologiya zrelosti i stareniya [The Psychology of Maturity and Aging]*, Leto, Moscow, p. 60–77.
- Weinhold, B. & Weinhold, J. (2008), *Breaking Free of the Co-dependency*, Trap. Novato, CA.

Надійшла до редколегії 11.03.2016

УДК 159.923

Д. С. Волков, С. В. Ноздрін

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВПЛИВ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. Проаналізовано наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів, що стосуються дослідження інтелекту, а також індивідуально-типологічних властивостей особистості. Вивчено вплив індивідуально-типологічних властивостей на продуктивність інтелекту особистості. Установлено підвищення продуктивності інтелекту в разі високої спонтанності, сензитивності та низької екстраверсії, лабільності й ригідності. Доведено збільшення швидкості виконання інтелектуальних завдань за високої спонтанності, сензитивності, тривожності, агресивності, ригідності та низької інтроверсії. Уперше запропоновано й розраховано показники динаміки зниження кількості виконаних завдань протягом усього часу (D₁) і показник зниження кіль-